

Pseudo-Seneca, *De remediis fortuitorum* (seu *De miseriis hominis*: Bloomfield #2956)

[“*L. Annaei Senecae ad Gallionem de remediis fortuitorum liber*”

in F. Haase (ed.), *L. Annaei Senecae opera quae supersunt*, Leipzig, 1895, vol.3, pp.446-57]

I. 1. [Licet cunctorum poetarum carmina gremium tuum semper illustrent, aliquando deliberans hoc tibi opusculum pro accidentibus casibus dirigere curavi, quod non praecedentes sed posterius narrabunt.]

Comment [c1]: p.446

2. Unde ergo primum incipimus? Si tibi videtur, a morte. “Ab ultimo?” Inquis: immo a maximo. Ad hoc praecipue gens humana contremittit, nec immerito [videtur sibi hoc facere]: ceteri enim timores habent aliquem post se locum: mors omnia abscindit; alia nos torquent: mors omnia devorat.

3. Omnium, quae horremus, ad hanc exitus spectat, aliorum [recta invadentium, aliorum] per circuitum. Etiam qui aliud se non timere iudicant, hoc timent. Quicquid aliud extimescimus, habet aut remedium aut solatium: [Hoc unum sine remedio est. Hoc unum et respuit solatium.] Sic ergo te forma, ut, si quis tibi palam mortem minetur, omnes terribiles eius deludas.

Comment [c2]: p.447

II. 1. “Moreris.” Ista hominis natura est, non poena. “Moreris.” Hac conditione intravi, ut exirem. “Moreris.” Gentium lex est, quod acceperis reddere.

2. “Moreris.” Peregrinatio est vita: cum multum ambulaveris, domum redeundum est. “Moreris.” Putabam te aliquid novi dicere: ad hoc veni, hoc ago, huc me singuli dies ducunt. Nascenti mihi protinus natura posuit hunc terminum: quid habeo, quod indignus? In haec verba iuravi.

3. “Moreris.” Stultum est timere, quod vitare non possis: istud non effugit etiam qui distulit. “Moreris.” Nec primus nec ultimus: multi me antecesserunt, omnes sequentur.

4. “Moreris.” Nihil grave [est], quod semel est. Aes alienum meum novi. Hoc equidem cum eo creditore contraxi, cui decoquere non possum. “Moreris.” Di melius, quod nemo mihi istud minari immortalis potest.

5. “Moreris.” Hic est humani officii finis: quis sanus exactorem moleste tulit? “Moreris.” Quid? Ego nescio me esse animal rationale et mortale? Cum rationali est et mortale. “Moreris.” Ad hanc conditionem cuncta gignuntur: quod coepit, et desinit. Quo transit orbis, ego transibo.

6. ADDITIO. “Mori timeo.” Et nasci timuisses et vivere: vitae limen initium mortis est, vita ipsa cursus ad mortem seu verius mors quaedam. Quicquid est natum, moritur; quicquid moritur, natum erat. “Mortem metuo.” Nihil est metuendum, quod affert necessitas naturae.

7. “Animus mortem timet.” Si sibi, supervacuus timor. Immortalis est [enim ipse]: Si corpori suo, hosti curam gerere pietas debita. “Mortem horreo.” Si quid in morte mali est, id ipsum metus mortis exasperat. At si nihil mali, ipse metus est malum. Stultitia est, malum suum vel augere vel facere.

8. “Moreris.” Immo carnis tributum naturae debitum persolves, mox futurus liber: fac libens, quod vel nolens faceres. Cupias, quodcunque necesse est. Non est utilius, immo quidem non est aliud in necessitate consilium. Quicquid fit a volente, fit levius, et desinit esse necessitas, si voluntas accesserit.

Comment [c3]: p.448

9. “In freto morieris.” Non ubi, sed qualiter moriaris, ad rem pertinet. “Quo devenient opes?” Unde venerunt, revertentur, hoc est ad fortunae manus, inde rursus ad alios abiturae, apud neminem diu mansurae; vagae sunt [enim], stare nequeunt.

III. 1. “Sed decollaberis.” Quid interest, caesim moriar an punctim? “Sed saepe ferieris et multi in te gladii convenient.” Quid refert, quam multa sint vulnera? Non potest amplius quam unum esse mortiferum.

2. “Peregre morieris.” Hoc est in patriam sine viatico pervenire. “Peregre morieris.” Undecunque ad inferos una via est. “Peregre morieris.” Ego quod debeo, solvere paratus sum; videat fenerator,

ubi me appellet. "Peregre morieris." Nulla terra aliena mortuo. "Peregre morieris." Non est gravior foris quam domi somnus.

IV. 1. "Sed iuvenis morieris." Optimum est, ante quam optes, mori. "Iuvenis morieris." Hoc unum est, quod aequae ad iuvenem quam ad senem pertinet. Non citamur ex censu nec exigitur numerus annorum, [et] adolescentes et impuberes eadem fati necessitas ducit. Optimum est mori, cum iuvat vivere. [Quae enim virtus est, cum eiciaris, exire?]

2. Iuvenis morieris." Quicumque ad extremum fati sui venit, senex moritur. Non enim refert, quae sit hominis aetas, sed quae sit meta. "Iuvenis morieris." Fortasse alicui malo subducit me fortuna, ut nulli alii, certe senectuti.

3. "Iuvenis morieris." Non refert, quot annos habeam, sed quot acceperim. Si plus vivere non possum, haec est senectus mea.

Comment [c4]: p.449

V. 1. "Insepultus iacebis." Quid aliud huic respondeam quam Virgilianum illud: *facilis iactura sepulcri*. [Facilis, inquam, sic, ut nulla facilior.] si nihil sentio, non pertinet ad me iactura corporis insepulti: si sentio, omnis sepultura tormentum est.

2. "Insepultus iacebis." Quid interest, ignis me an fera consumat an tempus, ultima omnium sepultura? Istud non sentienti supervacuum est, sentienti onus.

3. "Insepultus iacebis." At tu combustus, at tu obrutus, at tu inclusus, at tu putridus, at tu eviscerates et constrictus aut traditus lapidi, qui te paulatim edat et exsiccat. Nulla est sepultura; non sepeliemur sed proiciemur.

4. "Non sepelieris." Quid in re tutissima trepidas? Ultra poenarum omnium terminum iste locus est. Vitae multa debemus, morti nihil. Non defunctorum causa sed vivorum inventa est sepultura, ut corpora et visu foeda et odore amoverentur; alios terra obruit, alios flamma consumpsit, alios lapis ad ossa redactus inclusit; [sic] non defunctis sed nostris oculis pracimus.

5. ADDITIO. "Insepultus abiciar." Alitibus invides an feris an piscibus? Nam si metuis tibi, baculum seu custodem iuxta te poni iube, quo a cadavere depellantur. "Ludis in malis meis. Nam profecto nil sentiam." Quid ergo times, quod non senties? Nam si sentias, prohibeas. Sentientem enim sepelire necare est. Te nisi terra contexerit, coelum teget. Notum est illud: Coelo tegitur, qui non habet urnam.

6. "Defuncto mihi terra negabitur! Praedurum." Non id durum, sed tu mollis, qui nec sentiens [nec non sentiens] laedi queas. "Inhumatus linquar! Horrendum auditu, insepultus abiciar!" Age res tuas: curam hanc linque viventibus.

VI. 1. "Aegroto." Venit tempus, quo experimentum mei **caperem**. Non in mari tantum aut in proelio vir fortis apparet; exhibetur etiam in lectulo virtus.

Comment [c5]: p.450

2. "Aegroto." Non potest istud toto seculo fieri, aut ego febrem relinquam aut ipsa me; semper una esse non possumus. "Aegroto." Cum morbo mihi res est; aut vincetur aut vincet.

VII. 1. "Male de te opinantur homines." Sed mali moverer, si de me Marcus [Cicero, si] Cato, si Laelius sapiens, si alter Cato, si Scipiones duo ista loquerentur: nunc malis displicere laudari est. Non potest ullam auctoritatem habere sententia, ubi qui damnandus est, damnat.

2. "Male de te loquuntur." Moverer, si hoc iudicio facerent: nunc morbo faciunt. Non de me loquuntur sed de se. "Male de te loquuntur." Bene enim nesciunt loqui. Faciunt non quod mereor, sed quod solent. Quibusdam enim canibus sic innatum est, ut non pro feritate sed pro consuetudine latent.

3. ["Homines de te male loquuntur." Si merito, non quod loquuntur, molestum est, sed quod non mentinuntur. Si immerito, innocentia mea nunc maxime gaudeo; apparet enim illos obiecturos vera, si possent.]

VIII. 1. “Exulabis.” Erras: cum omnia fecerim, patriam meam transire non possum; omnium una est. Extra hanc nemo proici potest. “Exulabis.” Non patria mihi interdicitur sed locus. In quamcumque terram venio, in meam venio. Nulla terra exilium est, sed altera patria est.
2. “Non eris in patria.” Patria est, ubicunque bene es. Illud autem, per quod bene est, in homine, non in loco est. In ipsius, inquam, potestate est, quid sit illa fortuna; si enim sapiens est, peregrinatur, si stultus, exulat. “Exulabis.” Hoc dicis: Alterius loci civitate donaberis.
3. ADDITIO. “Ire in exilium cogor.” Si sponte, peregrinatio est, non exilium; et memento, quibusdam exitum, quibusdam vero reditum pro exilio fore. Sunt quibus nusquam peius quam in patria sua sit. **In exilium eo.** Immo forsitan in requiem: sub obtentu falsae miseriae vera felicitas. Iam saltem ab invidia tutus eris.
4. “Mittor in exilium.” Immo in experimentum tui; videris, quem te in exilio praebeas. Si succumbas, exul verus, si consistis, exilio clarus, ut multi olim, qui invicti et fulgidi per asperitates inceserunt, ut sequentibus iter rectum ostenderent.

Comment [c6]: p.451

VIII. 1. “Dolor imminet.” Si exiguus est, feramus; levis est patientia. Si gravis est, feramus; non levis est gloria. “Clamorem dolor exprimit.” Dum secreta non exprimat. “Non potest homo par dolori esse.” Nec rationi dolor.
2. “Dura res est dolor.” Immo tu mollis. “Pauci dolorem ferre potuerunt.” Simus ex paucis. “Imbecilles natura sumus.” Naturam infamare nolite; illa nos fortes genuit. “Fugiamus dolorem,” Quid, quod ille sequitur fugientem? [Contemnite dolorem; aut solvetur aut solvet.]

X. 1. “Paupertas mihi gravis est.” Immo tu paupertati. non in paupertate vitium est sed in paupere; illa expedita est, hilaris, tuta. “Pauper sum.” Nescis te opinione, non re laborare; pauper es, quia videris. “Pauper sum.” Nihil deest avibus. pecora in diem vivunt. feris in alimentum solitudo sua sufficit.
2. “Non sum potens.” Gaude: impotens non eris. “Iniuriam accipere potero.” Gaude: facere non poteris. “Accepit ille grandem pecuniam.” Ergo et superbiam.
3. “Magnam pecuniam habet.” Hominem illum iudicas? Arca est; quis aerario, quis plenis invidet oculis? Et iste, quem dominum pecuniae existimas, locus est. “Multum habet.” Aut avarus aut prodigus est; si prodigus, non habebit; si avarus, non habet. Iste, quem tu felicem admirantibus credis, saepe dolet, saepe suspirat.
4. “Multi illum comitantur.” Mel muscae sequuntur, cadaversa lupi, frumenta formicae; praedam sequitur ista turba, non hominem.
5. ADDITIO. “Paupertas meum limen obsidet.” Non obsidet, sed custodit. Ultra illi ut occurras consulo venienti; minime sumptuosa et secunda et facilis hospes erit.
6. “Domum meam paupertas irruit.” Adversus fures et peiores furibus voluptates pervigil excubatrix, adversus vulgi morsus et insula iudicia atque avaritiae seu prodigalitate infamiam, quae raro alibi quam locupletum sedet in limine – ab his malis nullo melius custodiri [in]genio domus tua poterit quam illam custodiet paupertas.
7. “Opes cunctas trux fortuna praeripuit.” Non tibi fecit iniuriam; suum tulit. Sed vetus et nota haec ingratitude est; dati immemores meministis ablati. Itaque rarae atque tepentes gratiae, crebrae ac fervidae sunt querelae.
8. “Victum vestitumque necessarium amara sors negavit.” Aliunde petendum, virtus liberalior quam fortuna est. Nihil negat nisi quod et promissum noceat et negatum prosit. Nihil eripit nisi quod habuisse damnosum; amisisse utile sit, non differt, non improperat, non retrahit manum, non rugat frontem, non attollit supercilium, nullum despicit, nullum destituit, nullum fallit; non saevit, non irascitur, non mumurat, non mutatur; una semper et ubique est, nisi quod magis magisque degustata dulcior in dies et propius conspecta sit pulchrior.
9. Ut sis [ergo] verus dives, ab hac posse: non te fastidiet nec repellat, quamvis exerceat. Difficiles habet aditus primos: cetera prona, iucunda, facilia. Semel ubi ad illam perveneris, non senties paupertatem.

Comment [c7]: p.452

10. “Spoliavit me omnibus bonis meis fortuna.” Fallit te opinio, malum commune mortalium, nam profecto non bonis; et ut bona permiserim, non tuis, sed quae tua forsitan vulgi more credideras, mirorque si non[dum] intelligis aliena.

11. “Fortuna me nudum et inopem liquit.” Virtus te vestiet, ni respuis, ac ditabit, nisi forte pluris aurum et purpuram quam decorum generosae mentis habitum facis, quod si feceris, tunc vere inopem nudumque te dicerem.

12. “Domo, familia, necessariis atque ornamentis omnibus spoliatus quid agam? Quo me vertam?” Ad eas opes, quibus spoliari nequeas, quae undique comitatum, divitem et ornatum praestent. “Pauper sum.” In vita; eris laetior in morte. Nemo tam pauper vixit, ut non moriens vellet vixisse pauperior.

Comment [c8]: p.453

XI. 1. “Pecuniam perdidit.” Fortasse te illa perdidisset. “Pecuniam perdidit.” Sed habuisti. “Pecuniam perdidit.” Habebis uno periculo minus.

2. “Pecuniam perdidit.” O te felicem, si cum illa avaritiam perdidisti. sed si manet illa apud te, es tamen utcunque felicior, quod tanto malo materia subducta est.

3. “Pecuniam perdidit.” Et illa [quidem] quam multos! Eris nunc in via expeditior, domi tutior: non habebis, sed non timebis heredem. Exoneravit te fortuna, si intelligis, et tutiore loco posuit: damnum putas? remedium est. [Denique si amissas cum amissis taediis conferas, lucrum voces.] Defles, gemis, miserum te clamitas, quod opibus excussus es? tuo vitio ista tibi iactura tam tristis est. non tam moleste ferres, si tamquam perditurus habuisses. “Pecuniam perdidit.” Nempe quam ut tu haberes, alius ante perdidit.

4. ADDITIO. “Pecuniam amisi.” Et cum illa curas multas periculumque perpetuum. “Perdidi pecuniam.” Et laborem custodiae et perdendi metum; sic perdendo pecuniam duo bona, unumquodque praestantius amissa, securitatem et requiem, invenisti.

5. “Pecuniam perdidit.” Bene, si te illa non perdidit, quod multis iam possessoribus fecit. “Pecuniam amisi.” Si te adeo non tuae quoque cruciant iacturae tibi vel alienum demi doles, disce illa conquirere, quae tua sunt propria atque perpetua, quorum et adquisitio facilior et possessio nobilior certiorque; virtutem si quaesieris, non amittes.

6. “Perdidi pecuniam.” Experrectus es; te divitem somniabas. “Pecuniam magnam amisi.” Magnum pondus et durum et grave simul custodis officium.

7. Amisi pecuniam quam amabam.” Turpi amore relaxatus es, nam amor pecuniae avaritia est; minus hanc amabis, hanc optabis minus, nam et illud satiricum experimento cognitum, quod *minus hanc optat, qui non habet*. Optanda autem amissio est magni etiam boni, cui inseparabile malum maius adiunctum sit. Plures multo propter opes quam propter inopiam periire.

Comment [c9]: p.454

XII. 1. “Oculos perdidit.” Habet et nox suas voluptates. “Oculos perdidit.” Quam multis cupiditatibus via incisa est! quam multis hominibus carebis, quos ne videre vellem, vel eruendi erant! non intelligis partem innocentiae esse caecitatem?

2. huic oculi adulterium monstrant, huic incestum, huic domum quam concupiscat, huic urbem: irritamenta sunt vitiorum, duces scelerum, [fomenta malitiae].

3. ADDITIO. “Oculos perdidit.” O quot simul vitae fastidia perdidisti, quot foeda spectaculorum ludibria non videbis! Multis vitiis obstructum iter.

4. “Auditum perdidit.” Adulantium iam susurros atque obtrectantium iurgia evasisti. “Mutus factus sum.” Perdidisti mentiendi consuetudinem. Si muti fuissent Cicero et Demosthenes, et diutius vixissent et lenius obiissent.

XIII. 1. “Amisi liberos.” Stultus es, qui defles mortem mortalium. Quid istic aut novum aut mirum est? Quam rara est sine isto casu domus? Quid, si infelicem voces arborem, quod stante ipsa cadunt poma? Et hic tuus fructus est.

2. Nemo extra ictum vulneris positus est; ducuntur ex plebeia domo immatura funera, ducuntur et ex regia. Non est idem fati ordo, qui et aetatis. Non quomodo quisque venit, emittitur. Quid hic tamen est, quod indignis? Quid contra expectationem tuam evenit? Periire perituri.

3. "Sed ego illos superstites optaveram." Sed hoc nemo tibi promiserat. "Perierunt liberi mei." Habebant illi, cuius essent magis quam tui. Apud te precario morabantur: educandos tibi illos fortuna mandaverat: recepit illos, non abstulit.

Comment [c10]: p.455

4. ADDITIO. "Amisi filium." Melius dic: praemisi secuturus [et] cito quidem, fortassis hodie, et quid scimus an hac ipsa hora. Nulla vitae fides est.

5. "Amisi filium." Amisisti simul et metus multos infinitamque materiam curarum et sollicitudinum, quibus ut careres, vel tibi vel filio moriendum fuit. Securum patrem mors sola facit.

6. "Filius amisi." Si pius, nihil est iam, quod illi metuas, in tuto est. Si impius, tuorum numeratorem annorum, tuae stimulum senectutis extulisti. Perdidisti forsitan, qui te perditum optabat.

7. "Filius perdidit." Si virtute praeditus, gaude, quod habueris. At si vitio perditus, gaude saltem, quod amiseris. Utrobique naturae beneficium agnosce, quod talem dedit seu abstulit.

8. "Acerba morte filii deiectus sum." An non Anaxagoram audieras? An oblitus eras te genuisse mortalem? Non affligitur sapiens [de] liberorum amissione, non amicorum; eodem animo fert illorum mortem, quo suam exspectat.

9. "Exstinctum fleo filium unicum." Si fleturus eras morientem, et nascentem flectes; nunc mori desiit, tunc coeperat. Illi vixerat; vive iam tibi.

10. "Infantis filii casum miserabilem fleo." Humanum nihil flendum. Praemeditata esse debent, si non sunt. Non casum filii, inscitiam tuam defle et conditionis oblivionem.

XIV. 1. "Naufragium feci." Cogita non quid perdidideris, sed quod evaseris. "Nudus exii." Sed existi. "Omnia perdidit." Sed cum omnibus perire potuisti.

2. "In latrones incidi." Sed alius in accusatores, alius in fures, alius in fraudatores; plena insidiis via est. Noli queri, quod incideris; gaude, quod evaseris.

XV. 1. "Inimicos graves habeo." Quomodo adversus feras munimenta conquireres, quomodo adversus serpentes, sic adversus inimicos auxilia circumspice, quibus illos aut arceas aut compescas aut, quod optimum est, places.

2. "Inimicos habeo." Illud est peius, quod amicos non habes. "Amicum perdidit." Iam enim habuisse te certum est? "Amicum perdidit." Alium quaere, et ibi eum quaeras, ubi invenias: quaere inter liberales artes, inter honesta et recta officia. quaere in laboribus. ad mensam res ista non quaeritur. quaere aliquem frugi. "Perdidit amicum." Fortem animum habe, si unum: erubescere, si unicum. quid, tu in tanta tempestate ad unam ancoram stabas?

Comment [c11]: p.456

XVI. 1. "Uxorem bonam amisi." Utrum inveneras bonam an feceras? si inveneras, adhuc habere te posse ex hoc intelligas, licet, quod habuisti: si feceras, bene spera: res periit, salvus est artifex.

2. ["Sine uxore sum." Et sine adversario. Iam tui rerumque dominus tuarum esse incipis. "Uxorem bonam ac decoram perdidit." Stulti est compedes suas quamvis aureas amare.]

3. "Amisi uxorem bonam." Quid in illa probabas? Pudicitiam? Quam multae diu custoditam perdidit! Decus? Quam multae inter probra matronalis ordinis esse coeperunt inter exempla nominatarum! Delectabat te fides eius? Quam multas ex optimis coniugibus pessimas videmus! Ex diligentissimis solutissimas, ex liberalissimis rapacissimas!

4. Omnium quidem imperitorum animus, maxime tamen in lubrico muliebris est, etiamsi bonam uxorem habuisti, non potes affirmare in illo [eam] permansuram fuisse proposito. Nihil est tam mobile quam feminarum voluntas, nihil tam vagum.

5. Veterum matrimoniorum repudia cognovimus et foediores divortio male cohaerentium rixas. Quam multae quos in adolescentia amaverunt, in senectute communi reliquerunt! Quotiens anile divortium risimus! Quam multarum notus amor odio notiore mutatus est! "Sed haec et fuit bona et fuisset [si vixisset]." Mors effecit, ut affirmare sine periculo possis.

6. "Bonam uxorem amisi." Invenies [similem], si nihil quaeris nisi bonam uxorem; tu modo ne imagines proavosque respexeris nec patrimonium, cui iam ipsa nobilitas primo loco cessit. Ista diu

cum forma repugnabunt; facilius reges animum nulla vanitate [rerum] tumentum. Non multum abest a contemptu viri, quae se nimis suspicit.

Comment [c12]: p.457

7. Duc bene institutam nec maternis inquinatam vitis, non cuius auriculis utrimque patrimonia bina dependeant, non quam margaritae suffocent, non cui minus sit in dote quam in veste, non quam [in]patente sella circumlatam per urbem populus ab omni parte aequae quam maritus inspexerit, cuius sarcinis domus non sit angusta. Hanc facile ad mores tuos rediges, quam nondum corruerunt publici [corruptores].

8. "Uxorem bonam amisi." Non erubescas flere et intolerabilem vocare iacturam? Hoc unum deest, utrum illam lugeas an non, cum maritum te cogitaveris, et virum cogita.

9. "Amisi uxorem bonam." Soror recuperari bona non potest nec mater; uxor adventicium bonum est. Non est inter illa, quae semel unicuique contingunt. Multos tibi numerare possum, quibus bonam uxorem lugentibus melior contigit. Mors, exilium, luctus, dolor non sunt supplicia sed tributa vivendi. Neminem illaesa fata transmittunt. Felix est non qui aliis videtur, sed qui sibi; vides autem, quam rara domi sit ista felicitas.